

הרב יואל פרידמן

ערלה בנצרים וחוטרים בעץ הרימון

הקדמה

'אין בית מדרש בלא חידוש' - בהמשך ליום העיון של מכון התורה והארץ (שבט תש"ע) וכהשלמה למה שכתבנו בס' התורה והארץ ה, עמ' 161-167, אמרנו 'נשנה פרק זה'.

בעיה זו של הנצרים ודינה לערלה מצויה בכמה מיני עצים, כגון זית, אתרוג ועוד אך היא חריפה במיוחד בעץ הרימון. יכול אדם לטעת עץ רימון, למנות לו שנות ערלה, לעבור את שנת הרבעי, ובלא שימת לב לראות שיש כמה גזעים אף שבתחילה הוא לא נטע אלא גזע אחד. הרבה פעמים כבר אין אפשרות להבחין מהו הגזע המקורי, והשאלה שעומדת בפניו היא האם נצרים/גזעים אלו נחשבים כענפים של העץ, ומניין שנות הערלה שהוא מנה מתייחס גם אליהם, או שהם נחשבים כעצים חדשים שמצריכים מניין עצמאי.

א. הסבר הגר"ש ישראלי והגרש"ז אויערבאך להשמטת דין נצרים שיוצאים מן השורש

בגמ' ב"מ קיט ע"א מובאת דעתו של ר' יהודה: אילן היוצא מן הגזע פטור, מן השורשין - חייב. בירושלמי, שביעית פ"א ה"ח¹ מובא מקרה דומה:

1. מהד' האקדמיה ללשון העברית, עמ' 181 שו' 49.

...ר' ליעזר בן יעקב: הגומם את כרמו פחות מטפח חייב בערלה מפני

מראית העין; דברי חכמים עד שיגום מעם הארץ.

לדעת ר' אליעזר בן יעקב חייב בערלה אם האילן נקצץ עד גובה טפח והתחדש לאחר מכן, ואילו לחכמים חייב כשהנצרים מתחדשים לאחר קציצת כל גזע האילן. הרמב"ם הל' מע"ש פ"י הי"ג, והשו"ע יו"ד סי' רצד סעי' יח, פסקו כחכמים, ואילו הרא"ש, הלכות קטנות, הל' ערלה סי' ד, פסק כר' אליעזר בן יעקב.

כמה מן האחרונים דנים בדבריו של הרב ישעיהו פיק ברלין בקונטרס אומר השכחה² לב"מ קיט. הריפ"ב תמה על עין משפט שציין בגמ' ב"מ שם, והפנה לסמ"ג ולטור, בעוד שדין זה של אילן היוצא מן הנצרים נשמט הן מן הסמ"ג, עשה קלו, והן מן הרא"ש שם, הטור, יו"ד סי' רצד, והן מן השולחן ערוך שם. והוא מסיים את תמהיתו:

ומצוה ליתן טעם ובחיבורי כנסת חכמי ישראל³ בארתי באריכות

בתשובתי להה"ג אב"ד בפראג מהרי"ח נר"ו.⁴

הרה"ג אברהם דוד רוזנטל בכרם ציון ערלה, הלכות פסוקות פ"ג גידולי ציון הערה ב, רוצה ליישב את תמיהת הריפ"ב ע"י שמקדים קושיה נוספת על הרא"ש, שהנה ידועה שיטת הרא"ש ברכות פ"ו סי' כג, שצמח רב-שנתי, כדוגמת הבננה, שאין צריך לזרועו מידי שנה, אלא הוא מתחדש לבד מן השורש, נחשב אילן. לפי"ז איד ייתכן לקבוע את ברכתו 'בורא פרי העץ', ומאידך לקבוע שנצרים היוצאים מן השורש אסורים בערלה, הרי אותו צמח שמתחדש מן השורש אסור באיסור ערלה לעולם.⁵ לאור הנ"ל מסיק הגרא"ד רוזנטל, שהרא"ש הולך בשיטת האור זרוע

2. הקונטרס עוסק בהשמטות של הלכות מן הבבלי ע"י ראשונים ואחרונים. הקונטרס פורסם בתוך ס' קשות מיושב, קניגסברג תר"כ, ונדפס מחדש בספרי רבינו ישעיהו פיק ברלין, ירושלים תשמ"ז.

3. חיבורו זה לא נתפרסם ומצוי בכ"י מוסקבה - גינצבורג 1614, 18874.

4. הכוונה לנודע ביהודה, יו"ד תניינא סי' קפה, שדן עם ר' ישעיהו פיק ברלין על גרסת התוספתא ערלה פ"א ה"ד שהפוכה בנוסחה מן המובא בבבלי ועל הערת הכ"מ לרמב"ם הל' מע"ש פ"י הי"ט, ש'גרסה אחרת הייתה לו'.

5. אמנם לא ברור שלרא"ש שיטה עצמאית ומנוגדת לגאונים בהגדרת אילן וירק, ועל במאמרנו התורה והארץ ח"ג עמ' 403-404, ובכל מקרה גם אם תוסבר בכך השמטת הרא"ש בוודאי לא תוסבר השמטת השו"ע, שכן ברור מדברי שו"ע יו"ד סי' רצו סעי' טו, ושם או"ח

ח"א סי' שכו, שנצרים היוצאים מן השורש פטורים מן הערלה, ובכך מוסברת השמטתו של הרא"ש בהלכות קטנות.

הגר"ש ישראלי, עמוד הימיני סי' כח, מיישב את תמיהת הריפ"ב ומחדש שני חידושים:

א. הוא מבאר את השמטת דין נצרים היוצאים מן השורש ע"י הרא"ש, שם, והשו"ע, שם, כפי שהעיר הריפ"ב, וטוען שיש להבחין בין מקרה שיד אדם מכוונת את הקציצה לצורך התחדשות האילן, או לחילופין כאשר נצרים יוצאים באופן טבעי לבין מקרה שהגזע הראשון נקצץ מאליו. במקרה האחרון, יש בכך ביטול הנטיעה, ולכן חייבים בערלה, אך כאשר הנצר עולה באופן טבעי או כשקוצץ את הגזע לצורך התחדשות העץ, גם אם הנצר יצא מתחת לפני הקרקע, פטור מן הערלה. לכן השמיטו הרא"ש והשו"ע דין 'נצר העולה מן השורשים' וכתבו שחייב במקרה שהאילן נקצץ. ראוי לציין שיש מקום לומר סברה הפוכה מזו של הגר"ש ישראלי, ולומר שאם אדם עושה מעשה קציצה בכך הוא מבטל את מעשה הנטיעה הראשון, ואם נקצץ מאליו אינו מתבטל מעשה הנטיעה. אמנם הגר"ש ישראלי מטעים את דבריו שכשקוצץ, עושה כן לשם התחדשות הצמח, ודומה למקרה שהנצרים יוצאים באופן טבעי ומחדשים את הצמח. לעומת זאת, כשנקצץ, הקציצה אינה מיועדת לשם המשך גידול הצמח, ולכן בטלה הנטיעה הראשונה. לפי"ז יש לומר שאם אדם קוצץ כדי לדכא את הגזע הקיים ולאפשר צמיחה של גזע אחר, למשל בהרכבה תמך, יהיה חייב בערלה.

ב. החידוש השני של הגר"ש ישראלי נוגע להגדרת 'גזע' לעומת 'שורש'. לדעתו ר"מ ור' יהודה לא נחלקו מעולם במקרה של חוטר או נצר שיוצאים על גזע האילן בין אם זה מעל צוואר השורש (גזע) ובין אם זה מתחתיו (שורש), וברור שהם נגדרים אחרי האילן ופטורים מן הערלה. **המחלוקת בין ר' יהודה לר"מ היא במקרה של שורשים של אילן שמרוחקים ממנו ומהם יוצאים נצרים חדשים.** אם השורש הוא גלוי ומצוי על פני הקרקע, ומהם מתחדש ענף, נחשב 'גזע'. אם ההתחדשות היא משורש שמתחת לפני הקרקע, נחשב 'שורש'. לאור הנ"ל סובר הגר"ש ישראלי שגם

סי' רג סעי' ב, שפסקנו כהגאונים ולא כדעת הרא"ש ולכן הברכה על התותים ועל הבננה היא 'בורא פרי האדמה', ועי' במאמרנו הנ"ל עמ' 418-419.

נצר שיוצא מצוואר השורש, ואף מתחתיו, גם אם אינו רואה פני חמה, אין דינו כשורש ויש להחשיבו כחלק מן האילן הראשון.

לאור הנ"ל מסיק הגר"ש ישראלי שאם רוצים לבצע החלפת זן, ועושים את ההרכבה על הגזע מתחת לפני האדמה (בניגוד למה שמקובל היום), העצה היא לגלות את האדמה שמסביב לגזע, לקצוץ את הגזע עד לפני הקרקע, **להשאיר חלק מן הגזע**, לבצע את ההרכבה בחלק התחתון של הגזע (שמתחת לפני האדמה כמקובל אז), ורק לאחר האיחוי לחתוך את שארית הגזע. לדעת הגר"ש ישראלי כיוון שהנצרים יוצאים מן הגזע הראשון גם אם מתחת לפני הקרקע, בנוסף לעובדה שהוא עשה פעולה מכוונת של קציצה, פטור מן הערלה, כי לא בטלה נטיעה ראשונה.

הגרש"ז אויערבאך כותב את סברת הגר"ש ישראלי בקיצור נמרץ במסגרת הערה במנחת שלמה סי' עא אות ח. אמנם ההבדל הוא שהגר"ש ישראלי מתייחס לשאלה מעשית של החלפת זן כנ"ל, ואילו הגרש"ז רוצה ליישב את תמיהת הגרא"ד רוזנטל מדין 'אילן שכלים ענפיו בחורף', שברכתו בפה"ע ואינו אסור באיסור ערלה לעולם. גם הגרש"ז א מבחין בין מקרה שיוצאים נצרים באופן טבעי שפטור מן הערלה לבין מקרה של נקצץ שרק בכה"ג חייב בערלה. והוא מוסיף: 'וחזינן נמי דמונין לכל עץ משעת קליטה ולא משעה שהגיע לטפח כמו נקצץ'. ולפי הנראה סברתו שאין לומר שיש למנות שנות ערלה לנצר שיוצא מן השורש, כי כל זמן שלא ראה פני חמה, או לראב"י לפני הגיעו לגובה טפח **אינו בגדר אילן**. שאם כן תחילת מניין שנות ערלה היה צריך להיות מזמן הגיעו לגובה טפח, והרי קיי"ל שמונים לעץ מרגע הקליטה. לכן מחדש הגרש"ז א שיש להבחין בין מקרה שהנצרים מתחדשים באופן טבעי לבין נקצץ, ולפי הנראה סברתו דומה לזו של הגר"ש ישראלי שסיבת החיוב הוא בגלל שנקצץ שמבטל דין 'נטעתם'.

ב. חיוב ערלה מדאורייתא בנצרים שיוצאים מן השורש

לפי סברתם של הגר"ש ישראלי והגרש"ז א נראה שבמקרה שנקצץ מעם הארץ חייב בערלה מדאורייתא, שכן בטלה נטיעה ראשונה, ובמקרה שהנצרים עלו מן השורש באופן טבעי פטור לגמרי מן הערלה.

הרה"ג מרדכי שטרנברג (ביום העיון, מכון התורה והארץ, תש"ע) רצה לטעון שנצרים שיוצאים מן השורש פטורים רק אם הם באים במקום הגזע הראשון, וכדוגמת האילן שכלים ענפיו מן השורש. אך אם הנצר יוצא מן השורש בצד הגזע הראשון, בוודאי נחשב אילן חדש וחייב. נקודת המוצא של סברה זו היא שיש לפטור את הנצר כאשר

הוא מתחדש באופן טבעי וגם ניכר שהוא חלק מן האילן הראשון, אך אם אינו חלק מן האילן הראשון יש לחייבו בערלה. האמת היא שאכן הגרשז"א מדבר על אילן שענפיו כלים בחורף, ומסתבר שהוא הקל רק במקרה זה, אך לגבי נצרים היוצאים מן השורש החמיר.⁶ אך הגר"ש ישראלי בוודאי אינו מצטמצם למקרה זה, אלא מרחיב וקובע שכל מקרה של נצר שמתפתח באופן טבעי כמו ברימונים, גם אם אלו באים בצד הגזע הראשון, יש לפוטרו מן הערלה, ורק במקרה שנקצץ, שבטלה נטיעה ראשונה חייב בערלה. יש להביא ראיה לכך מן ההצעה והפתרון שהציע הגר"ש ישראלי לשאלת החלפת הזן שנשאל. הוא מציע שם,⁷ לקצוץ חלק מעובי הגזע מתחת לפני האדמה, ולבצע את ההרכבה לצורך החלפת הזן, ולאחר שתתאחה ההרכבה לחתוך את הגזע הראשון. נמצא שאף שהנצר גדל בצד הגזע הראשון, הוא פטור מן הערלה, כי הוא אינו בא בעקבות קציצת האילן וביטול הנטיעה הראשונה.

ג. דין שורש פטור והסברת חיוב נצר העולה מן השורש מדאורייתא או מדרבנן

יש באיסור ערלה דין מחודש, שאילן שהתחיל בפטור, לא מתחדש לגביו חיוב ערלה ללא נטיעה חדשה. דין זה של 'שורש פטור' נלמד בירושלמי ערלה פ"א ה"ב⁸ מן הפסוק 'ונטעתם':

ונטעתם פרט לשנטעו גויים עד שלא באו ישראל לארץ. ר' הונא בשם

ר' אבא הדא אמרה שורש פטור - פוטר.

הכלל של 'שורש פטור' מיושם בירושלמי לגבי כמה מקרים, כגון נטע עץ שחלקו בארץ ישראל וחלקו בחו"ל; נטע עץ שחלקו מיועד למאכל וחלקו מיועד לסייג; ובמקרה של הרכבה של 'ילדה' ב'זקנה'.

6. וכן כתב במנחת שלמה א, סי' סט, ומשמע שם לדעתו שהחיוב הוא מדאורייתא, עי"ש עמ' שעח/1, עמ' שעט/2, אך בעמ' שפ/2 מעלה אפשרות שחייב רק מפני מראית העין.

7. עמוד הימיני שם, עמ' רפד: 'אכן חשבתי שאילו היו מתייעצים... וכן עמ' רפז: 'מסקנא דמילתא...!'

8. מהד' האקדמיה ללשון העברית, עמ' 333, שו' 9-11.

מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל במנחת אברהם ח"ב סי' א, דן בשאלת האחרונים מדוע לא נאמר 'שורש פטור פטור' (ירושלמי ערלה פ"א ה"א) ולא נפטור כל נצר שיוצא מן השורש לאחר שעברו עליו שנות ערלה? וכן כותב שם במנחת אברהם (עמ' ד/2):

ו"ל שכל דין שורש פטור פטור הוא רק כשישנה נטיעה אחת וגזע אחד עולה מן קרקע וכל שורש פטור שיש למטה בין כל סבכי השרשין סגי לפטור אבל אם לצד הנטיעה הגזע יצאה נטיעה וגזע נוסף שהיא למעלה נטיעה נוספת לצד הגזע הקודם הוי כאילן חדש וז"ש היוצא מן השורש ר"ל יוצאת נטיעה וגזע חדש מאחד השרשים ליד הנטיעה הקודמת בכה"ג לא שייך דין שורש פטור שהכל נטיעה חדשה...

כלומר ש'שורש פטור' הוא רק במקרה של אילן אחד בעל גזע שחלקו יונק יניקה של חיוב וחלקו – יניקה של פטור, פטור מן הערלה. אך במקרה של נצר היוצא מן השורש גם אם באופן טבעי חייב בערלה, כיוון שהוא אילן חדש. כך מגדיר גם החזו"א⁹ גדר 'שורש פטור'. לפי דעת הגר"א שפירא והחזו"א המושג 'שורש' במאמר הנ"ל הוא מושאל, והיסוד הוא שאילן בעל גזע שהתחיל את גידולו בפטור, אין מתחדש אח"כ חיוב ערלה (ולא נטיעה חדשה). לכן כל העצים שהיו נטועים כשהגיעו אבותינו לארץ ישראל נשארו בפטור. אך במקרה שהאילן מת או שהגזע נקצץ, ויוצאים נצרים חדשים מן השורש, נחשב אילן חדש ואינו בכלל 'שורש פטור' – פטור. אך אפשר להבין את המושג 'שורש' כפשוטו, לאמור אם השורש התחיל בפטור, לא מתחדש חיוב ערלה מן האילנות היוצאים ו/או יונקים משורשים אלו. הגר"א שפירא והחזו"א מתקשים בהקשר דין הרכבה של ילדה בזקנה לדין 'שורש פטור', שכן שם מדובר בשני אילנות, שהאחד זקן לאחר שנות ערלה והאחר עדיין חייב, והרכבה של ענף מן הילדה בזקנה פוטרת את הילדה מחיוב ערלה. לדעתם, הפטור במקרה זה אינו משום 'שורש פטור', אלא מדין ביטול ומנחת אברהם, שם, עמ' 4/1. אך פשטות דברי הירושלמי, אינה כן, כי אחד המקרים שמובאים בסוגיית 'שורש פטור' הוא 'ספקה לזקנה – פטור'.¹⁰ לכן הגרצ"פ פראנק חולק על החזו"א והגר"א שפירא, וסובר שדין הרכבה של ילדה בזקנה פטור מדין 'שורש פטור'. לדעתו, לא

9. חזו"א ערלה סי' ב ס"ק ה-ה; מכתב של החזו"א בתוך לחקר ביאורי הגר"א, להר"ק כהנא, תל אביב תשי"ז, עמ' ז-ח.

10. ירושלמי ערלה פ"א סה"א, מהד' האקדמיה עמ' 333, שו' 3.

רק באילן אחד שיש בו צד חיוב וצד פטור – פטור מן הערלה, אלא אף בשני אילנות, שהאחד יונק מן האחר (הרכבת ילדה בזקנה) – פטור.¹¹

וכן משמע קצת בדברי הרשב"א (שו"ת, ח"ג סי' רכה) שדן לגבי אילן שנעקר יחד עם גוש אדמה, מהו גדר של גוש אדמה שיכול לחיות ממנו. הרשב"א סובר שגם אם אין העץ מסוגל לחיות לעולם, ואף לא שלוש שנים, אלא רק מספר ימים מועט, והיה מקום להחשיב את ההשתרשות המחודשת שלו לנטיעה חדשה – פטור, כי עדיין יונק משורש פטור; וז"ל:

וטעמא נראה לי, דכיון שכבר היה נטוע ועברו עליו שלש שנים, ממקום פטור בא, ואע"פ שנעקר לגמרי ונטע במקום אחר, אכתי אהני ליה נטיעתו ראשונה ופטורו, כל שיכול לחיות קצת. והיינו טעמא נמי, דכי לא נעקר ממקומו לגמרי, אלא שעדיין מחובר כל דהו במקום נטיעתו, ואפילו כחוט הסרבל, אותו המועט פטור ומעמידו על היתר הראשון, אעפ"י שאינו יכול לחיות ממנו כלל. וכמו ששינונו שם: אילן שנעקר ונשת"ר בו שרש, פטור...

ולפי"ז דין 'שורש פטור' אינו רק באילן בעל גזע שחלק מענפיו פטורים וחלקם חייבים, אלא דין בשורש, וחדשה תורה שיניקת שורש פטור – פטורת.

לאור הנ"ל יש לומר ששאלת הגר"א שפירא, שוברה מונחת בצדה, ואה"נ נצרים היוצאים מן השורש פטורים מן התורה מדין 'שורש פטור', וכל החיוב אינו אלא משום מראית העין. וכן מסביר הרב יצחק מינקובסקי, בס' קרן אורה, לסוטה מג ע"ב, שנצר שמתחדש מן השורש – פטור מדאורייתא בגלל 'שורש פטור', וכל החיוב אינו אלא מדרבנן מפני מראית העין; וז"ל:

ועוד נראה, דאפי' ניגמם מן הארץ וחזרה ונתגדלה אין בה משום ערלה

11. כרם ציון ו, ירושלים תרנ"ו, עמ' 11-28, ובפרט עמ' 24; שו"ת הרב צבי זרעים ח"ב, ירושלים תשנ"א, סי' ט-יא, ובפרט עמ' טז/ ד"ה וכלל, יח/ ד"ה אבל, יט/ ד"ה ונ"ל. ואף שהגרצפ"פ מביא דעות שלהלכה אין פוטרים בהרכבה ילדה בזקנה לאחר שכבר חל חיוב ערלה, וכדעת ר' חייא בר בא (ירושלמי שם ה"ג), אך אין הוא חוזר בו מן ההגדרה של דין 'שורש פטור', אלא כפי שהוא מסביר שכלל זה לא נאמר אם כבר חל חיוב ערלה, עי' שם ססי' י. בעניין משמעות 'שורש פטור' בהרכבת תמיד, ע"ע הרב דב מילר, 'הרכבת תמיד', התורה והארץ א, עמ' 75-81; במאמרנו, 'מניין שנות ערלה ע"ג אילן סרק', שם, עמ' 114-117; הרב עזריאל אריאל, בירור בהלכות ערלה למשתלות, שם, עמ' 192-194.

ד"ת. אלא משום מראית העין. כיון דעלתה מאליה משרש ישן. והכי אמרינן בירושלמי פ"ק דערלה (ה"א) שרש פטור פוטר ע"ש וצ"ע. באותו כיוון מחשבה הולך גם הרה"ג יהודא לייב גארדין ומיישב את השמטת הרא"ש והשו"ע באופן שונה מן ההסבר של הגר"ש ישראל. בעוד שלגר"ש ישראלי יש לחייב בערלה רק בנקצץ, ואילו נצר שיוצא מן השורשים באופן טבעי מותר, הגרי"ל גארדין מסביר אליבא דהרא"ש שדין 'נקצץ' ודין 'נצר היוצא מן השורש' – שורש אחד להם, וכולם אסורים רק משום מראית העין. לדבריו הסיבה שבגללה השמיט הרא"ש והטור דין 'נצר היוצא מן השורשים', היא שסמכו על דין 'נקצץ'. משמע מדבריו, שיסוד החיוב בנצר היוצא מן השורש אף הוא משום מראית העין ואינו אסור בערלה מן הדין.

כן מצאנו גם בדברי הראשונים, בתשובת הרשב"א ח"ג סי' רלז, וייתכן שהרשב"א לשיטתו לעיל בתשובה לגבי אילן שנעקר (שם סי' רכה). הרשב"א דן אם יש לחייב בערלה כרם שנשרש ונחתך, והוא החל להתחדש ע"י צמיחת נצרים שיוצאים מתחת לפני הקרקע. השואל כותב לרשב"א כך:

שאלת כרם שנשרש ונחתך כל הגזע ולא ראו השרשים פני חמה אם נוהג בזה ערלה אם לאו...

בהמשך מזכיר השואל את מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה לגבי נצרים היוצאים מן השורש ואת מחלוקת ר' אליעזר בן יעקב וחכמים לגבי גומם כרמו. נקודת המוצא של השואל שיש מקום לפטור מן הערלה, ולכן שואל 'אם נוהג בזה ערלה אם לאו'.¹² מן המו"מ בינו לבין הרשב"א ניתן להסיק, שהשואל סבר שיש לחייב בערלה משום מראית העין רק כשהקציצה היא מעל הקרקע, אך כשזו מתחת לפני הקרקע – אין מראית העין, ולכן פטור. הרשב"א לעומת זאת, סובר שאדרבא, מתחת לפני הקרקע בוודאי חייב בערלה, ואף חיוב זה הוא משום מראית העין; וז"ל הרשב"א:

אלא קי"ל כרבנן, דאמרי: עד שיגמם עם הארץ, כדאיתא בירושלמי. וכ"ש, אם אינו רואה פני החמה, שנוהגת בו ערלה מפני מראית

12. הרב יהודה עמיחי רצה לטעון שהשואל התקשה בסתירה בדברי הרמב"ם הל' מע"ש פ"ז: בה"ג משמע כחכמים שרק הגומם מעם הארץ חייב, ואילו בה"ט משמע שחייב אף בפחות מטפח. אך הסבר זה אינו מסתבר כי כאמור נקודת המוצא של השואל שיש מקום לפטור מן הערלה במקרה בו הוא דן, וזה ב'נשרש ונחתך כל הגזע'.

העין, ולא כמו שכתבת; דלא נחלקו עליהם חכמים, אלא כשנשאר על פני קרקע קצת, אע"פ שהוא פחות מטפח, הא כשנגמם מעם הארץ, שלא נשאר ממנו כלום, מודים חכמים שהוא כנטיעה; וכ"ש, היוצא מן השרשים המכוסים בקרקע.

הרשב"א כותב א"כ, שכאשר אינו רואה פני חמה חייב בערלה רק משום מראית העין, והוא הדין גם ביוצא מן השורשים. אילו סבר הרשב"א, בניגוד לשואל, שהגומם מעם הארץ וכן נצרים היוצאים מן השורש חייבים מן הדין ולא משום מראית העין, היה כותב זאת בפירושו, ובזה היה דוחה את טענת השואל. ואמנם יש מי שרוצה לפרש את תשובת הרשב"א ולצמצם את חידושו בשני אופנים:

1. החיוב משום מראית העין הוא רק בגומם מעל פני הקרקע, אך מתחת לפני הקרקע החיוב הוא מדאורייתא.
2. החיוב משום מראית העין הוא אמנם גם מתחת לפני הקרקע, אך רק במקרה שהגזע נקצץ ובמקומו מתחדש האילן. אך במקרה של נצרים שיוצאים מן השורש ליד הגזע הראשון, חייב מדאורייתא. על הראשון יש להשיב שהדברים מפורשים, ואין צורך להוסיף עליהם; וז"ל הרשב"א: 'וכ"ש, אם אינו רואה פני החמה, שנוהגת בו ערלה מפני מראית העין, ולא כמו שכתבת'. על השני יש להשיב, שהפירוש ייתכן, אך הרשב"א לא מזכיר אפילו ברמז שיש שני דינים בחיוב ערלה, האחד משום מראית העין והשני מן הדין, ואדרבא בשני מקומות בתשובה מוזכר דין נצרים היוצאים מן השורש, ומשמע שלכל שורש אחד.¹³ בנוסף, כל ההכרח לחלק בין המקרים לדעת הרשב"א, נובע מנקודת המוצא שנצר היוצא מן השורש נחשב אילן חדש ועצמאי וחייב בערלה מדאורייתא. אך אם נסבור שכל מקרה שעץ יונק משורש פטור, אזי הוא פטור מן הערלה מדאורייתא וכדלעיל, מובן שהחיוב בכה"ג לא יהיה אלא מדרבנן ומשום מראית העין בין בנקצץ ובין בנצרים שיוצאים מן השורש.

13. בפעם הראשונה השואל מזכיר את מחלוקת ר"מ ור' יהודה לגבי נצרים היוצאים מן השורש; ובפעם השנייה בתשובת הרשב"א עצמו: 'וכ"ש היוצא מן השורשים המכוסים בקרקע'.

סיכום

- א. ברור שלכתחילה יש להחמיר בדין נצרים היוצאים מן השורש וכפשטות דברי הרמב"ם הל' מע"ש פ"י הי"ג, הי"ט.
- ב. עם זאת יש מקום להקל בדיעבד ובמקום שיש ספקות על סמך הדעות דלהלן: הגר"ש ישראלי זצ"ל סובר שפטור מעיקר הדין בנצרים היוצאים מן השורש. זאת על סמך דעת אור זרוע שפוטר לגמרי נצרים היוצאים מן השורש ועל סמך השמטת הרא"ש והשו"ע, שחיוב הערלה הוא רק ב'נקצץ' ולא בנצרים שיוצאים באופן טבעי.
- ג. דין 'שורש פטור' חל גם בנצרים שיוצאים מן השורש וכהסברו של הגרצ"פ פראנק ועוד אחרונים, ולכן חיוב הערלה בנצרים הוא מדרבנן.
- ד. אף לדעת הגר"א שפירא, שאין דין 'שורש פטור' בנצרים, זהו רק בנצרים שיוצאים במרחק מן העץ ומתחדשים מן השורשים המרוחקים. אך נצרים שיוצאים מתחתית הגזע, מתחת לצוואר השורש ומתחת לפני הקרקע, פטורים מן התורה מדין שורש פטור.¹⁴
- ה. הרשב"א סובר שדין נצרים היוצאים מן השורש חייב בערלה משום מראית העין, וראוי לציין שמפרש כך גם לדעת הרמב"ם.
- משמעות הקביעה שדין נצר העולה מן השורש חייב רק מדרבנן מפני מראית העין היא שאפשר להקל בדיעבד בכמה מקרים:¹⁵
1. במקרים של ספקות, כגון שאין יודעים אם עברו שני ערלה על הנצרים החדשים, במקרים שלא ברור אם ההתחדשות היא מתחת לפני הקרקע או מעליה, ובפרט כאשר היא מצואר השורש.
 2. לאור הדיווח שקבלנו מאג' מיכאל קורצווייל (הרבנות הראשית לישראל) שיש פיקוח הדוק על מטעים, ודרישה מהנוטעים לגזום את הנצרים, אין צורך לחשוש שמא

14. כדבריו מנחת אברהם שם: 'וז"ש היוצא מן השורש ר"ל יוצאת נטיעה וגזע חדש מאחד השרשים ליד הנטיעה הקודמת בכה"ג לא שייך דין שורש פטור שהכל נטיעה חדשה...'
15. וכן פסק קהלות יעקב ב, זרעים, סי' כז; כתבי קהלות יעקב החדשים א, זרעים, סי' מב-מג; ועי' במאמר הר"ק כהנא, 'אילן היוצא מן השורשים', כרם ציון יד, ירושלים תשכ"ג, עמ' שנו-שסא, ובמאמר זה חולק על החזו"א, ומסביר כקהילת יעקב הנ"ל.

הרימונים שאנו קונים בשוק יצאו מענפים שהתחדשו מן השורשים, ואסורים, אף שהמטע כולו כבר הותר מן הערלה.

3. מקרה נוסף שיש מקום להקל בו, הוא צמח הפטל שהסתפקנו לגביו אם דינו כאילן או כירק.¹⁶ לפי הבירור שערכנו אז, ההתחדשות של הצמח היא לפעמים מתחת לצואר השורש ולפעמים מעליו. הנצר מתקיים שנתיים, ונותן פרי בשנה השנייה ואח"כ מתנוון. גם אם נחשיב את הפטל כאילן, ובעיקרון היה מקום לאסור את הפירות, כיוון שאם נאסור ייאסרו הפירות עולמית, כדאי הוא החזו"א, ערלה סי' יג ס"ק ג, לסמוך עליו ועל טענתו שלא מצאנו פרי עץ אסור עולמית.¹⁷
4. יש להנחות את בעלי הגינות הפרטיות ואת בעלי המטעים שיקפידו לגזום מידי שנה את כל הנצרים שמתחדשים מן השורש, ולדאוג שהרימון יהיה רק בעל גזע אחד.

16. עי' ס' התורה והארץ ה, עמ' 146-158.

17. כך כותב גם הר"ק כהנא לגבי נצרים שיוצאים מן השורש, חקר ועיון ה, עמ' רה. דעת החזו"א היא בניגוד לדעת הכו"פ פרק נו; שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקלא שאוסרים בערלה גם אם הפרי לא ייצא מן האיסור.